

Sinh hoạt cộng đồng của người Việt và không gian công cộng trong đô thị

KTS. LƯU TRỌNG HẢI

Sinh hoạt cộng đồng vốn là một tập quán rất gắn bó với người Việt Nam từ xưa. Làng xã nào của Việt Nam cũng có **ĐÌNH, CHÙA, và CHỢ**.

ĐÌNH là chỗ tập họp của cộng đồng để lo toan và bàn tính mọi việc của làng, của nước, **CHÙA** là nơi tụ họp của quần chúng để hướng niềm tin vào một Tôn giáo hay một vị Thánh Thần nào đấy., còn **CHỢ** là nơi tụ họp để mua bán, trao đổi hàng hoá trong cuộc sống hàng ngày. Đây là 3 nét tiêu biểu trong sinh hoạt cộng đồng của người Việt.

Nếp sinh hoạt cộng đồng ấy khi bước vào đô thị về cơ bản vẫn không có gì thay đổi nhiều lắm. Sinh hoạt cộng đồng vẫn thường xuyên là một sinh hoạt không thể thiếu được của người đô thị. Vì thế ở Thành phố Hồ chí Minh có đến 1083 ngôi chùa, 78 nhà thờ và 216 cái chợ, còn gần như Phường nào cũng có Nhà Văn hoá riêng cho mình. (Đó là con số thống kê của năm 2000 còn bây giờ đã nhiều hơn thế)

- Trước tiên nói về **CHỢ**. Một khu dân cư mới hay một khu ở mới hình thành thì thế nào cũng mọc lên một cái chợ bên cạnh. Nếu chính quyền không thiết trí cho họ một cái chợ đường hoàng thì họ sẽ tự phát mọc lên một cái chợ vỉa hè hay chợ chồm hổm. Người Việt Nam thích ăn đồ sống, đồ tươi, mớ rau con cá, miếng thịt bao giờ cũng ngon cũng ngọt hơn mấy thứ đồ đông lạnh và dĩ nhiên là nhiều chất bổ dưỡng hơn. Người Việt Nam ăn không nhiều nên món ăn phải tươi phải bổ và chỉ có chợ mới đáp ứng được những thứ đó. Ngoài ra chợ còn là nơi giao lưu thường xuyên giữa con người với con người. Mọi thông tin nóng hổi nhất thường có ngay ở chợ. Người bán người mua quen thân nhau, hỏi thăm nhau, để giành cho nhau miếng ngon, miếng rẻ và một chút tâm tình riêng ở chợ, chợ cũng là nơi mọi thành viên trong xã hội tự phát trút mọi nỗi tâm tư, tình cảm riêng của mình. (Ở SAPA còn có chợ tình nổi tiếng). Chợ Việt Nam thú vị lắm, chợ Việt Nam là một không gian cộng đồng đầy tính nhân văn. Xin hãy đến chợ Bến Thành mà xem, người Tây, người Nhật, người Đài loan, người Hàn quốc ... họ không phải chỉ đi mua hàng mà còn đi chơi, đi giao lưu với người Việt Nam. Ở đây tràn đầy không khí thân thiện và tình người. Chợ Việt Nam có hồn người, hồn văn hoá ở đây.

Ngày nay siêu thị mọc lên khắp nơi - một phương thức mua bán có vẻ hiện đại, phù hợp với thời đại hơn. Nhưng siêu thị không tránh khỏi cái chất công nghiệp lạnh lùng của nó. Tôi có biết một thông tin: vừa qua ở Châu Âu và Bắc Mỹ đã đóng cửa hơn 400 siêu thị chỉ vì nó thiếu cái hồn văn hoá.

Siêu thị ở Việt Nam đang phát triển và sẽ phát triển tiếp tục, nhưng không có nghĩa là tở hay thế được tất cả các chợ, ít ra trong một thời gian rất lâu, rất dài nữa. Chợ là một cái gì đấy rất riêng của người Việt Nam nó sẽ tồn tại lâu dài cho đến khi những tập quán vốn có của mình thay đổi hoặc chợ có một sự biến tướng nào đấy để có thể phù hợp với thời đại hơn. Mong sao những siêu thị hiện nay cũng "chợ hoá" đi một chút tức là làm sao để cho siêu thị cũng là nơi giao lưu giữa con người với con người chứ không phải đơn thuần chỉ là sự giao lưu giữa con người với hàng hoá và máy móc.

- Thứ hai nói về **CHÙA**. Hơn 30% dân số thành phố Hồ chí Minh theo các đạo giáo, đông nhất là Phật giáo. Nhưng đa số người Việt Nam cũng như nhân dân Thành phố này

đều có một cuộc sống tâm linh rất phong phú đa dạng, họ thường hướng niềm tin vào một vị Thánh, vị Thần nào đó mà đa phần là những người anh hùng dân tộc, những người có công với Đất nước với xứ sở của mình được Thần Thánh hoá đi. Họ gửi niềm tin và cầu mong một cuộc sống yên bình vào những nơi đó. Họ giành những ngày nhất định trong năm theo dấu vết của lịch sử để tổ chức những lễ hội tung bừng náo nức. Những dịp sinh hoạt như thế đã làm cho cộng đồng xích gần lại nhau hơn, gắn bó chặt chẽ với nhau hơn. Những ngôi chùa với những lễ hội là những không gian công cộng mang đầy tính nhân văn của người Việt. Ngày nay bước vào cuộc sống hiện đại, những ngôi chùa, những lễ hội đưa người ta trở về với cội nguồn, và làm phong phú thêm cho những bản sắc văn hoá riêng của mình. Theo tôi nghĩ xã hội càng hiện đại thì cuộc sống con người càng có nhu cầu cao hơn về tâm linh. Phải coi những công trình tôn giáo với không khí tung bừng lễ hội là những không gian công cộng đầy tính nhân văn, phải coi những kiến trúc tôn giáo là một trong những yếu tố không kém phần quan trọng trong cấu thành quy hoạch kiến trúc của đô thị. Những kiến trúc tôn giáo đó trong những ngày thường lại là mảng xanh, là những nốt lặng trong bản nhạc rộn rịp náo nhiệt với những nhịp điệu căng thẳng của một thành phố to lớn.

- Thứ ba nói về **ĐÌNH**. Đình - Tiếng Anh chỉ có thể dịch là "Ngôi nhà cộng đồng" (Community halls) - Cái từ này không thể lột tả hết được ý nghĩa của cái ĐÌNH Việt Nam. Đình là một kiến trúc to lớn nhất, đẹp nhất và hoành tráng nhất của mỗi làng. Đình là nơi tụ hội của quần chúng để bàn việc làng, việc nước, để xử lý mọi mối quan hệ nội bộ trong làng, để thờ cúng Tổ tiên và vị sáng lập ra làng xã của mình. Đình là cái hồn của một quần thể dân cư, của một địa phương. Ở Thành phố Hồ Chí Minh không còn Đình nữa, chỉ còn sót lại dăm ba cái đình của những người đi mở đất từ các thế kỷ trước. Rất tiếc là thời đại mới đã không tiếp thu được hết cái hồn, cái tinh hoa của ngôi đình Việt để ứng dụng vào trong những kiến trúc công cộng hôm nay. Nhưng rất nhiều nơi trong thành phố đã có những Nhà Văn hoá Phường. Nhà Văn hoá chính là nơi sinh hoạt của cộng đồng nhưng chủ yếu là thiên về các sinh hoạt văn hoá và cũng chủ yếu là giành cho các lớp trẻ, còn những chức năng như ngày xưa thì không còn nữa.

Thực ra trong cuộc sống hiện đại hôm nay vẫn rất cần có một không gian để cho cộng đồng bàn về việc dân, việc nước, để cộng đồng giúp nhau giải quyết những mối quan hệ rất bình thường trong cuộc sống hàng ngày. Đành rằng xã hội ngày nay phải sống dựa vào luật pháp là chính, nhưng luật pháp không thể nào bao quát được hết mọi lĩnh vực của cuộc sống và sự thực trong cuộc sống thường có nhiều sự việc được xử lý bằng đạo lý, bằng tình người tốt hơn là luật pháp. Vì vậy thời đại mới vẫn rất cần những không gian công cộng để thực hiện các chức năng đó

Mỗi đơn vị dân cư trong thành phố rất cần có một ngôi đình. Không phải là một kiến trúc mái cong với những hàng cột dày kín và chạm trổ cầu kỳ như ngày xưa mà có thể là một ngôi nhà hiện đại, ngôi nhà ấy có thể như những Nhà Văn hoá hiện nay, nhưng nó không chỉ sinh hoạt văn hoá mà còn có thể sinh hoạt cả chính trị và xã hội nữa. Ngôi nhà ấy thực hiện những chức năng mới hơn, rộng hơn mang tính chất của đô thị hiện đại, nhưng ngôi nhà ấy làm sao vẫn có thể giữ được cái tinh hoa, cái hồn của ngôi đình ngày xưa.

Cứ nhìn xem thời tiết Sài Gòn chiều chiều tối tối là mát rười rượi, cái nắng buổi trưa đã tan đi, gió về lồng lộng. Những lúc này không ai thích ngồi trong nhà, tất cả đổ ra đường phố đi mua sắm, đi nhậu, đi dạo chơi, đi hưởng thụ cái đất trời êm dịu ấy và lòng người cũng như muốn cởi mở ra cùng với đất trời. Quan năm là như thế đó, cho nên khi thành phố lên đèn là lúc rộn rịp nhất, đông vui nhất, là lúc con người thoải mái nhất sau một ngày làm việc vất vả.

Đa số họ đều đi dạo phố. Phố phường ở Việt Nam thật hấp dẫn, từng dãy dài đủ thứ

hàng hoá, đủ thứ sắc màu, và cũng đủ thứ trạng thái tâm lý của con người được thể hiện ra một cách tự nhiên nhất. Phố phường ở đây rất vui, rất sống động và cũng rất tình người, đây là những nét rất riêng của Việt Nam, của Sài Gòn, đây là một không gian công cộng rất đặc thù, rất thú vị mà ta ít thấy trong những thành phố lớn trên thế giới. Dân Sài Gòn có một thú vui nữa là đi nhậu. Có thể nói đất Sài Gòn này trên có trời dưới có quán nhậu. Quán nhậu rất nhiều, rất đông, rất vui, rất thoải mái, rất cởi mở ... vài ly bia với nhau là người ta có thể trút hết bầu tâm sự. Quán nhậu hợp với khung cảnh Sài Gòn, hợp với người Sài Gòn. Quán nhậu cũng là một không gian công cộng rất đặc thù của Sài Gòn. Song ngoài phố phường và quán nhậu ra giá như thành phố này có thêm nhiều nơi khác nữa để người ta đến. Giá như Thành phố này có thêm nhiều nhà hát, nhiều rạp điện ảnh, nhiều nhà bảo tàng, nhiều nhà trưng bày triển lãm, nhiều công viên, nhiều những không gian rộng rãi và nhiều mảng xanh hơn nữa... thì cuộc sống của người Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh sẽ phong phú đa dạng hơn, trí tuệ được mở mang hơn, tâm hưởng thụ văn hoá được nâng cao hơn và lòng người được thanh thản thư thái hơn chỉ là đi dạo phố và ngồi quán nhậu. Ngược lại khi cuộc sống được nâng cao hơn thì đây lại là những nhu cầu rất bức xúc đối với xã hội. Thành phố Hồ Chí Minh còn thiếu rất nhiều những không gian công cộng như vậy., rất cần nhiều mảng xanh. Mảng xanh không chỉ đem lại không khí trong lành mà nó còn đưa con người quay trở về với thiên nhiên nhiều hơn. Các đô thị ngày nay đã quá xa rời thiên nhiên Chúng ta quá thiếu mảng xanh, hiện nay chỉ có bình quân 2m vuông cây xanh cho một đầu người, trong khi ở đất này cây xanh dễ mọc, dễ lớn, dễ xum xuê hơn bất kỳ một nơi nào khác. Mảng xanh là không gian công cộng, không gian thiên nhiên hết sức cần thiết cho một thành phố lớn. Sài Gòn có một dòng sông uốn quanh lượn khúc thật tuyệt vời, song người thành phố chưa hưởng thụ được gì nhiều từ dòng sông ấy. Giá như ven sông là những công viên thoáng đãng, là những không gian rộng rãi; cảnh quan và những kiến trúc tuyệt đẹp thì cái chất thơ mộng hiền hoà của dòng sông sẽ được ngấm sâu vào tâm hồn người Thành phố. Mảng xanh và mặt nước sẽ làm cho cuộc sống được cân bằng trở lại với những gì đang ồn ào náo nhiệt và căng thẳng không ngừng. Người Thành phố rất cần có những lúc lắng đọng lại một chút, thanh thản hơn một chút, êm dịu hơn một chút để rồi lại tiếp tục cuốn vào những cơn lốc của cuộc sống hàng ngày.

Cuộc sống hôm nay vô cùng sôi động. Ngày lễ, ngày Tết, thậm chí sau một trận thắng của đội tuyển bóng đá Việt Nam trên đấu trường quốc tế quần chúng đổ dồn về đông nghịt, chật cứng các con đường ở Trung tâm Thành phố, họ chỉ chạy xe vòng vòng thể thoải để tận hưởng cái không khí ngày hội, để trút niềm vui và sự hưng phấn, để phô trương sức mạnh của cộng đồng. Giá như Thành phố chúng ta có những quảng trường rộng lớn để người ta tụ hội lại nơi ấy mừng vui, ca hát, nhảy múa... Quảng trường không chỉ là một không gian rộng lớn để sinh hoạt cộng đồng mà nó thường được kết hợp với tượng đài để tạo nên những không gian tưởng niệm các sự kiện lịch sử, không gian thể hiện những biểu trưng của thời đại, những ước vọng của người đương thời. Không gian đó sẽ nâng cao lòng tự tôn và niềm tự hào của người dân về dân tộc mình, về Thành phố của mình. Tôi vẫn ước mơ Thành phố Hồ Chí Minh sẽ có được mảng xanh lớn, bao quanh là những kiến trúc công cộng hoành tráng như ở đối Capital - Washington; ước mơ sao Thành phố cũng có những nhà văn hoá lớn tương tự nhà văn hoá George Pompidou, và sân vận động hiện đại như Stade France ở Paris; ước mơ có những nhà hát như Nhà hát Opera như ở Sidney ... giấc mơ đó dường như quá xa vời đối với chúng ta (?) Không! tôi đang nói về tương lai, chúng ta có thể mơ ước được như thế lắm chứ! Và vấn đề là chúng ta phải có chuẩn bị ngay từ bây giờ. Chẳng phải ở Hà Nội cũng đang xây dựng một Cung hội nghị quốc gia và quốc tế rất hiện đại đó sao? Chúng ta đi sau sẽ có những kinh nghiệm và những điều kiện hơn người đi trước. Khu đô thị cũ đã quá chật chội và nhếch nhác; chúng ta phải dần dần cải tạo và cấy thêm vào đây

những không gian công cộng cần thiết để nâng cao mức sống của cộng đồng. Chúng ta còn những khu đô thị mới như Nam Sài Gòn, Thủ Thiêm, Khu Tây Bắc Sài Gòn v.v.... rồi Tân Cảng, Ba Son, Cảng Sài Gòn sẽ lùi xa, ở những nơi ấy chúng ta hoàn toàn có thể tạo nên những không gian công cộng hoành tráng, hiện đại và đầy màu sắc riêng. Đây là những không gian kiến trúc cảnh quan tiêu biểu, nó có thể là những không gian mang tính biểu trưng tốt đẹp nhất, hay những quần thể kiến trúc đáng để cho chúng ta tự hào, mà khi nói đến Thành phố Hồ Chí Minh người ta nghĩ ngay đến những không gian ấy, hay khi nói đến những quần thể kiến trúc ấy, những không gian công cộng ấy thì người ta nghĩ ngay đến thành phố Hồ Chí Minh.

Thành phố Hồ Chí Minh không chỉ là một trung tâm kinh tế lớn nhất Đất nước, mà còn là một trung tâm văn hoá và khoa học kỹ thuật. Sài Gòn - thành phố Hồ Chí Minh cũng là một thành phố nổi tiếng trên thế giới, nó phải có những công trình công cộng, những không gian công cộng tương xứng với tầm vóc của nó, đó là đòi hỏi vô cùng bức xúc. Ngay từ bây giờ chúng ta đã thấy rất cần có sự đầu tư lớn của Nhà nước vào các lĩnh vực này, còn đối với những không gian công cộng nhỏ và vừa thì nhà nước cần có chính sách hợp lý để thu hút mọi nguồn đầu tư của xã hội.

Chỉ có không gian công cộng, công trình công cộng mới sớm làm thay đổi diện mạo của Thành phố tiến đến văn minh hiện đại. Chỉ có không gian công cộng, công trình công cộng mới góp phần tích cực làm cho chất lượng sống của người dân đô thị được nâng cao rõ rệt và mới đáp ứng được nhu cầu sinh hoạt công đồng vốn là tập quán truyền thống của người Việt Nam và mới tạo nên được những nét riêng biệt cho các thành phố Việt Nam nói chung và cho Sài Gòn - Thành phố Hồ Chí Minh nói riêng.

Trích tài liệu Hội thảo chuyên đề "Đô thị hóa và cuộc sống đô thị trong tương lai ở Việt Nam - Bàn về không gian công cộng trong đô thị" tháng 08/2005